

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-01>

Олександр ЖУРАВЕЛЬ

старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

oleksandr.zhuravel@dduvs.edu.ua

ЧИ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ РИЗИКУВАТИ СВОЇМ ЖИТТЯМ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ?

У роботі розглянуто правовий, етичний та професійний боки питання про обов'язок поліцейського ризикувати своїм життям під час виконання службових обов'язків. Здійснено аналіз чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про Національну поліцію», де окреслено повноваження та права поліцейських, а також межі їхньої відповідальності. Особливу увагу приділено співвідношенню між присягою поліцейського, його моральним обов'язком та правом на життя відповідно до Конституції України та міжнародних правозахисних актів. Визначено, що хоча професія поліцейського передбачає підвищений рівень ризику, поняття «обов'язок ризикувати життям» не є абсолютним і повинно розглядатися в межах правового регулювання, принципу розумної необхідності та балансу між обов'язками перед суспільством і правом на особисту безпеку. Проаналізовано судову практику, що стосується дій правоохоронців у критичних ситуаціях, і наведено приклади з міжнародного досвіду.

Роботу спрямовано на визначення меж допустимого ризику для поліцейських та обґрунтування потреби в розробленні чітких стандартів щодо прийняття рішень у небезпечних ситуаціях.

Зроблено висновок, що поліцейський хоча й працює у сфері підвищеного ризику, не може бути юридично зобов'язаним безумовно жертвувати власним життям, адже це суперечить фундаментальному праву на життя. Обґрунтовано необхідність перегляду певних підходів до підготовки поліцейських кадрів, зокрема шляхом упровадження етичного навчання, психологічної підготовки та вдосконалення алгоритмів дій в екстремальних умовах.

Ключові слова: поліцейський, ризик, життя, обов'язок, безпека, законодавство, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Питання щодо обов'язку поліцейського ризикувати своїм життям у процесі виконання службових обов'язків є надзвичайно актуальним у сучасних умовах, зокрема в Україні, яка перебуває у стані воєнного конфлікту, реформування системи правоохоронних органів та підвищення рівня суспільної небезпеки. Професія поліцейського традиційно належить до категорії найбільш небезпечних, оскільки пов'язана з безпосереднім протистоянням злочинності, терористичним загрозам, агресивній поведінці порушників правопорядку, а в умовах війни – із ризиком під час забезпечення правопорядку у прифронтових територіях чи евакуації цивільного населення.

На перший погляд, готовність поліцейського ризикувати власним життям є логічним продовженням його службової присяги, у якій він зобов'язується захищати права та свободи

громадян навіть ціною власного життя. Проте присяга має символічно-моральне значення і не може розглядатися як безумовне юридичне зобов'язання жертвувати собою. Право на життя гарантоване Конституцією України (ст. 27) як невід'ємне і не підлягає обмеженню навіть під час воєнного або надзвичайного стану. Отже, виникає необхідність балансування між службовим обов'язком поліцейського та його основоположним правом на життя й особисту безпеку. Сучасне українське законодавство не містить чіткої відповіді на запитання, у яких саме випадках ризик є припустимим і необхідним, а в яких – неприпустимим. Також не завжди врегульовано алгоритми прийняття рішень у критичних ситуаціях, коли поліцейський змушений діяти швидко та ефективно, але при цьому захищаючи як життя громадян, так і власне. У цьому контексті важливим є запровадження спеціалізованих стандартів поведінки для правоохоронців у надзвичайних ситуаціях, а також етичної та психологічної підготовки, що дасть їм змогу оперативно оцінювати рівень ризику та приймати зважені рішення.

Актуальність теми зумовлена також потребою у суспільному обговоренні ролі поліцейського у демократичному суспільстві. Поліцейський – не лише захисник правопорядку, а й громадянин, що має рівні права з іншими членами суспільства, тому важливо формувати державну політику, яка водночас визнає героїзм поліцейських, але й не перетворює ризик для їхнього життя на рутинну або очікувану норму.

У професійній діяльності працівника Національної поліції питання особистої безпеки набуває першочергового значення, оскільки ефективність виконання службових завдань безпосередньо залежить від його здатності діяти в умовах підвищеного ризику. Забезпечення особистої безпеки не може розглядатися виключно в контексті фізичного захисту чи наявності засобів індивідуального спорядження. Це комплексне поняття, яке охоплює психологічну готовність, морально-вольові якості, когнітивну гнучкість, фізичну підготовку, комунікативні навички, а також здатність до адекватної оцінки та регуляції поведінки в конфліктних і екстремальних умовах. Індивідуально-психологічні особливості працівника поліції, рівень його фізичного розвитку, інтелектуальна активність, моральні засади, а також здатність до самоаналізу і саморегуляції є критично важливими чинниками у формуванні безпечної та ефективної професійної поведінки [2, с. 16]. Працівник поліції має бути спроможним своєчасно виявляти загрози, розпізнавати психологічну динаміку небезпечної ситуації та приймати виважені рішення в умовах стресу. Особливу роль у цьому контексті відіграє наявність установки на безпечну поведінку – внутрішньої програми, що забезпечує узгодженість між оцінкою ризику та діями у відповідь [1, с. 30].

У науковій літературі висловлюється гіпотеза про те, що особи, які часто мислять про можливість стати жертвою правопорушення, мимоволі програмують себе на небезпеку. Постійне зосередження на уявленнях про загрозу, навіть у формі внутрішнього монологу чи фантазій, може підсвідомо формувати віктимну поведінку. Проте у професійній діяльності поліцейських частіше зустрічається протилежна крайність – ігнорування небезпеки, придушення думок про загрози, навмисне заперечення можливості критичної ситуації. Така установка, як свідчить практика, є надзвичайно небезпечною: у момент реальної загрози вона часто призводить до втрати самовладання, дезорганізації поведінки, зниження професійної ефективності, а іноді й до трагічних наслідків [4, с. 59].

З огляду на це, важливим напрямом підготовки працівників поліції має стати формування усвідомлених і стійких установок на безпечну поведінку. Це передбачає не лише тренування фізичних навичок самозахисту, а й опанування психотехнічних методів регуляції емоційного стану, розвиток рефлексивного мислення, уміння прогнозувати розвиток ситуації та діяти відповідно до завдань і реальної обстановки. Окрім того, поліцейський повинен усвідомлювати, що він є потенційним об'єктом інтересу для злочинців: джерелом оперативної інформації, ресурсом або перешкодою, що потребує усунення [5, с. 18].

Це створює додаткову відповідальність за дотримання принципів обережності, прихованості, дисципліни. Наявність такої установки дає змогу працівнику поліції підтримувати адекватну професійну самооцінку, упевненість у своїх силах, зберігати емоційно-вольову стійкість, вибирати ефективні та безпечні стратегії поведінки, уникати паніки та неадекватних реакцій. Це також сприяє формуванню мотивованого підходу до ризику, який має бути виправданим, обґрунтованим і контрольованим [7, с. 20].

Серед ефективних засобів формування установок безпечної поведінки науковці пропонують використання технік багаторазового ритмічного повторення ключових тверджень у голос або подумки, що сприяє закріпленню стереотипів реагування у підсвідомості. Така підготовка може проводитись як у рамках тренінгів, так і під керівництвом наставника чи керівника, який має особистий досвід виживання та служби у складних умовах.

Питання особистої безпеки працівника Національної поліції в умовах професійного ризику не може бути зведене до питання технічної підготовки чи фізичної витривалості. Воно охоплює складний комплекс психологічних, моральних, інтелектуальних і організаційних чинників, що потребують системного аналізу, професійної підготовки та постійної підтримки з боку держави, командирського складу та психологічної служби [8, с. 42].

Питання щодо меж службового обов'язку поліцейського, особливо в ситуаціях, які загрожують його життю, залишається надзвичайно актуальним як у науково-теоретичному, так і у практичному вимірі. У правовому полі України поліцейський зобов'язаний діяти відповідно до Конституції України, Закону України «Про Національну поліцію» та низки відомчих нормативних актів, дотримуючись принципів законності, необхідності, пропорційності та гуманності. Разом із цим морально-етичний вимір діяльності поліцейського передбачає самопожертву, що особливо підкреслюється у тексті Присяги працівника поліції. Проте чи може суспільство юридично й морально зобов'язати людину жертвувати власним життям – питання, що потребує глибокого осмислення [9, с. 26].

Уявімо ситуацію: працівник поліції, перебуваючи на самоті під час виконання службових обов'язків, бачить, як чоловік на вулиці завдає жінці ножових поранень. Поблизу немає інших осіб, підкріплення викликати неможливо або воно прибуде із запізненням. Поліцейський розуміє, що нападник значно переважає його за фізичними параметрами, має холодну зброю, а сам працівник не має при собі спеціальних засобів захисту [7, с. 41].

У такому разі виникає колізія між двома цінностями:

- обов'язком захистити життя громадянина (жінки);
- правом поліцейського на власне життя та особисту безпеку [9, с. 40].

Чинне законодавство України не зобов'язує працівника поліції здійснювати дії, які напевне призведуть до його загибелі. Стаття 27 Конституції України проголошує право кожної людини на життя як основоположне. Закон України «Про Національну поліцію» вказує на необхідність виваженого використання сили та дотримання принципу пропорційності. Тож якщо в ситуації втручання поліцейського результатом, із великою ймовірністю, стане його смерть або тяжкі ушкодження без ефективної можливості зупинити злочинця, примусове втручання не може розглядатися як обов'язок [8, с. 31].

Разом із цим з етичного погляду очікування суспільства від поліцейського – це рішуча дія у захисті громадян навіть ціною власного життя. Саме це формує образ героїчного правоохоронця. Однак на практиці такі очікування часто не підкріплюються ні належною підготовкою, ні технічним оснащенням, ні належною системою страхування та соціальних гарантій. У більшості демократичних країн підхід до цього питання є подібним: ризик має бути розумним і виправданим, а не самогубчим.

США. Згідно з принципами, встановленими у багатьох поліцейських департаментах, офіцер зобов'язаний захищати громадян, але не зобов'язаний здійснювати дії, які з високою ймовірністю призведуть до його смерті, особливо без наявності відповідної тактичної підготовки або засобів захисту. У таких випадках указується на необхідність оцінки ситуації,

виклику підмоги та спроби відволікти нападника або зменшити шкоду іншими методами (наприклад, переговори, крик, створення перешкод, використання підручних засобів).

Ось маємо дійсний приклад із Флориди, ця подія трапилась у Marjory Stoneman Douglas High School. 14 лютого 2018 р. колишній студент із гвинтівкою розстріляв 17 учнів та ще 17 поранив. На зміні був Скот Пітерсон, представник шерифа, який працював саме у цій старшій школі. Скот, діючи відповідно до своїх інструкцій та наказів, відійшов у бік та не кинувся відчайдушно захищати студентів. Після стрілянини студенти старшої школи та їхні батьки подали позов до Федерального суду на шість різних організацій та саме на Скота Пітерсона. Суд визнав, що, відповідно до Конституції, поліцейський не мав обов'язку захищати студентів ціною власного життя. Але, незважаючи на рішення суду, суспільна думка була інакшою, і через таке емоційне тиснення поліцейському довелося завершити свою кар'єру.

Велика Британія. Поліцейські зобов'язані діяти в інтересах захисту життя, але політика *officer safety first* передбачає, що офіцер має право ухилитися від конфронтації, яка напевне призведе до фатальних наслідків. При цьому наголос робиться на важливості спеціального навчання для таких ситуацій, зокрема розвитку навичок тактичного відступу, психологічного впливу, імпровізації [6, с. 13].

Німеччина. У німецькій моделі превалює принцип раціональної дії: поліцейський зобов'язаний діяти в межах своїх можливостей. Уважається, що «героїзм» не є нормою службової поведінки, і працівник не має права нехтувати своїм життям, якщо немає реальних шансів ефективно вплинути на ситуацію. Замість цього держава покладає на себе обов'язок забезпечити його достатньою підтримкою та екіпіруванням [5, с. 42].

Таким чином, відповідь на запитання: «Чи зобов'язаний поліцейський ризикувати своїм життям?» є багатошаровою. Юридично – ні, якщо ризик є надмірним, а шанси на успішне вирішення ситуації безсилями. Морально – так, але лише за умови наявності засобів, навичок і шансів реально допомогти. Завдання держави – не створювати ситуації, у яких працівник поліції змушений робити вибір між смертю і службовим обов'язком без будь-якої підтримки. Це передбачає необхідність: постійної тактичної підготовки; оснащення засобами самооборони; введення чітких протоколів дій у критичних ситуаціях; створення етичного кодексу поведінки, який ураховує як право на життя самого поліцейського, так і право громадян на захист.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити низку важливих висновків щодо юридичного, етичного та практичного аспектів зобов'язання поліцейського ризикувати власним життям під час виконання службових обов'язків. Хоча діяльність працівника поліції за своєю природою пов'язана з підвищеним ризиком, жоден нормативно-правовий акт не містить прямої указівки на обов'язок працівника поліції жертвувати своїм життям. Конституція України гарантує право кожної особи, у тому числі поліцейського, на життя, і це право не може бути обмеженим навіть у кризових або бойових умовах. Формально-моральний аспект присяги працівника поліції, у якій міститься згадка про захист прав і свобод громадян, навіть ціною власного життя не має юридично зобов'язального характеру. Це радше вираження професійної відданості та моральної готовності до самопожертви в крайніх обставинах, а не абсолютна вимога. Ризик, якому піддається працівник поліції, має бути усвідомленим, обґрунтованим і керованим. Залучення поліцейського до екстремальних ситуацій не повинно відбуватися всупереч його безпеці та без достатніх ресурсів, зокрема належного екіпірування, фізичної та психологічної підготовки, тактичної підтримки та нормативного захисту. Аналіз зарубіжного досвіду (США, Велика Британія, Німеччина) показує, що провідні демократичні держави надають перевагу раціональному підходу до виконання службових обов'язків: жодна система не вимагає від поліцейського самогубчої поведінки, навпаки, наголошується на тактичному мисленні, оцінці ризику, командній роботі та безпеці працівника як умовах для захисту громадян.

Список використаних джерел

1. Грибан В. Г., Фоменко А. Є., Казначеев Д. Г., Бойко О. І. Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Грибана. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.
2. Іванющенко А. В., Плахотний А. П. Особиста безпека як важливий складник у службовій діяльності поліцейських. *Modern problems of science, education and society: the 6th International scientific and practical conference* (Kyiv, Ukraine, August 14-16, 2023). Kyiv, 2023. P. 606–611.
3. Казначеев Д., Атаманюк Р. Особиста безпека працівників поліції під час виконання службових обов'язків у сучасних умовах. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 29 лютого 2024 р. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 369–371.
4. Магда О. О. Тунельний зір в екстремальній ситуації у діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : тези доп. учасників XXIV наук.-практ. конф. курсантів та студентів, м. Харків, 17 травня 2017 р. Харків, 2017. С. 224–226.
5. Особиста безпека працівників поліції під час виконання службових обов'язків : методичні рекомендації / кол. авт. ; ред. В. Д. Поливаниук. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 68 с.
6. Покайчук В. Я., Поливаниук В. Д., Біліченко В. В. Поняття та загальні відомості особистої безпеки в підрозділах Національної поліції України. *Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options* : collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. 590 p. P. 320–341.
7. Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів : навчальний посібник / В. Д. Поливаниук та ін. ; за ред. В. Д. Поливаниука. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>
9. Тюрло О. І., Музика Б. Ю., Флуд О. В. Застосування заходів фізичного впливу в обмеженому просторі : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 204 с.

Надійшла до редакції 08.05.2025

References

1. Hryban, V. H., Fomenko, A. Ye., Kaznacheiev, D. H., Boiko, O. I. (2018) Bezpeka pratsivnykiv Natsionalnoi politsii v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Safety of National Police officers in emergency situations] : navch. Posibnyk / za zah. red. V. H. Hrybana. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 100 p. [in Ukr.].
2. Ivaniushchenkov, A. V., Plakhotnyi, A. P. (2023) Osobysta bezpeka yak vazhlyva skladova v sluzhbovii diialnosti politseiskyykh [Personal safety as an important component in the service of police officers]. *Modern problems of science, education and society : the 6th International scientific and practical conference* (Kyiv, Ukraine, August 14–16, 2023). Kyiv, pp. 606–611. [in Ukr.].
3. Kaznacheiev, D., Atamaniuk, R. (2024) Osobysta bezpeka pratsivnykiv politsii pid chas vykonannya sluzhbovykh obov'iazkiv u suchasnykh umovakh [Personal safety of police officers during the performance of official duties in modern conditions]. *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Dnipro, 29 liut. 2024 r.). Dnipro : DDUVS, pp. 369–371. [in Ukr.].
4. Mahda, O. O. (2017) Tunelnyi zir v ekstremalnii sytuatsii v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Tunnel vision in an extreme situation in the activities of the National Police of Ukraine]. *Aktualni problemy suchasnoi nauky i pravookhoronnoi diialnosti : tezy dop. uchasnykiv XXIV nauk.-prakt. konf. kursantiv ta studentiv* (m. Kharkiv, 17 trav. 2017 r.). Kharkiv, pp. 224–226. [in Ukr.].
5. Osobysta bezpeka pratsivnykiv politsii pid chas vykonannya sluzhbovykh obov'iazkiv [Personal safety of police officers while performing official duties] : metod. rekomendatsii / kol. avt. ; red. V. D. Polyvaniuk. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2021. 68 p. [in Ukr.].
6. Pokaichuk, V. Ya., Polyvaniuk, V. D., Bilichenko, V. V. (2021) Poniattia ta zahalni vidomosti osobystoi bezpeky v pidrozdilakh Natsionalnoi politsii Ukrainy [Concepts and general information on personal security in the units of the National Police of Ukraine] // *Police activity in Ukraine and European*

countries: modern standards and unification options : collective monograph. Riga, Latvia : 590 p., pp. 320–341. [in Ukr.].

7. Polyvaniuk, V. D., Kaznacheiev, D. H., Bilichenko, V. V. ta in. (2019) *Pravovi ta taktychni zasady zastosuvannia politseiskymy spetsialnykh zasobiv* [Legal and tactical principles of the use of special means by police officers] : navch. posibnyk / za red. V. D. Polyvaniuka. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 96 p. [in Ukr.].

8. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police] : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>. [in Ukr.].

9. Torlo, O. I., Muzyka, B. Yu., Flud, O. V. (2020) *Zastosuvannia zakhodiv fizychnoho vplyvu v obmezhenomu prostori* [The use of physical force in a confined space] : navch.-metod. posibnyk. Lviv : LvDUVS. 204 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandr Zhuravel. Is a police officer obligated to risk his life while performing his duties?

This paper explores the legal, ethical, and professional aspects of the issue regarding whether a police officer is obligated to risk their life in the line of duty. An analysis of the current legislation of Ukraine is conducted, particularly the Law of Ukraine «On the National Police», which outlines the powers and rights of police officers, as well as the limits of their responsibilities. Special attention is paid to the relationship between a police officer's oath, moral duty, and the right to life as guaranteed by the Constitution of Ukraine and international human rights instruments. It is determined that although the police profession inherently involves a higher level of risk, the concept of a «duty to risk one's life» is not absolute and must be considered within the framework of legal regulation, the principle of reasonable necessity, and the balance between duties to society and the right to personal safety. Judicial practice concerning the actions of law enforcement officers in critical situations is also analyzed, and examples from international experience are provided. The study aims to define the boundaries of acceptable risk for police officers and to justify the need for the development of clear standards for decision-making in dangerous situations. In conclusion, the paper asserts that although police officers operate in a high-risk environment, they cannot be legally obligated to unconditionally sacrifice their lives, as this would contradict the fundamental right to life. The necessity of revising certain approaches to police training is substantiated, including the introduction of ethical education, psychological preparedness, and the improvement of operational protocols for extreme situations.

Key words: *police officer, risk, life, duty, safety, legislation, law enforcement.*